

opdatering

Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum

2017

opdatering

Årbog for Vardemuseerne &
Ringkøbing-Skjern Museum 2017

opdatering
Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2017

© Forfatterne, Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2018

Redaktion: Christian Ringskou og Tine Lorange

Korrektur: Harriet Ludvigsen

Grafisk tilrettelæggelse: Tine Lorange

Forsidefoto: Niels A. Hansen

Fotos og illustrationer: med mindre andet er angivet
ved de enkelte fotos og illustrationer tilhører
billedmaterialet i denne bog Vardemuseerne,
Ringkøbing-Skjern Museum eller Arkæologi Vestjylland

Alle kort, Danmarks Højdemodel og
ortofotos: ©Geodatastyrelsen

Skrift: Myriad Pro

Papir: MultiArt Silk 130g

Omslag: 1/s 250g

Tryk: Strandbygaard Grafisk A/S, Skjern

ISBN 978-87-89834-97-9

ISSN 1903-9581

Kære Læser!

Velkommen til årets opdatering. Det er ottende gang Vardemuseerne og Ringkøbing-Skjern Museum udsender en fælles årbog, der beskriver noget af alt det, der sker på museumsområdet i de to kommuner.

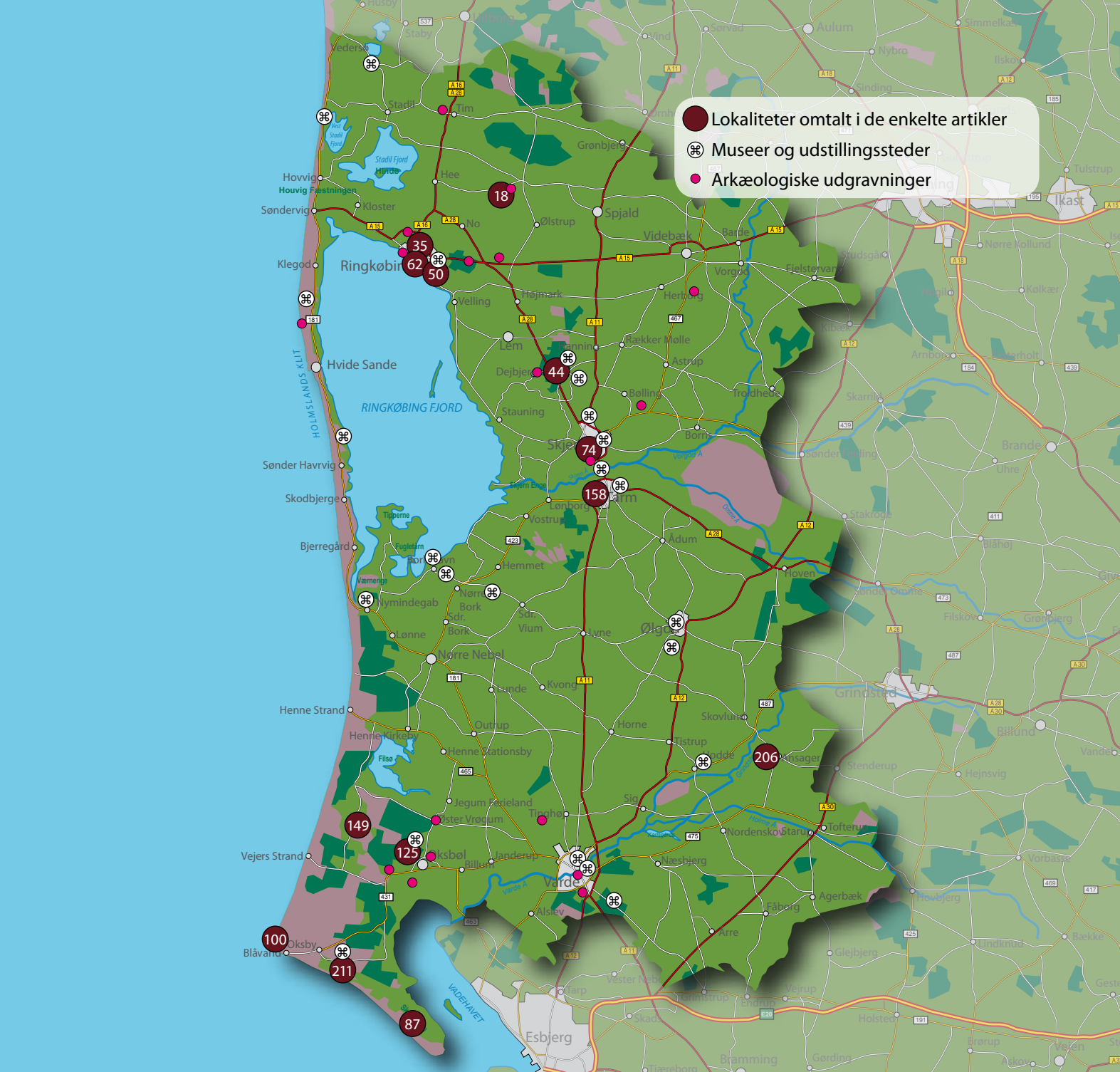
Og som altid er årbogens indhold blandet. Denne gang er der en hel stribe artikler, der er resultatet af 20 antropologistuderendes feltarbejde i maj måned 2017 omkring Hvide Sande. Der er fine portrætter af Skjerns "Kornelius Blisand", Christian Hansen og Vestjyllands "Rembrandt", Christen Lyngbo. Der er artikler om museernes formidling både i landskabet og inde på museerne. Der er artikler om to forskellige flygtningelejre fra tiden

efter Anden Verdenskrig og vi fortsætter byvandringen gennem Ringkøbings gader før og nu. Der er fokus på jernalderens spader og deres rette brug og en artikel om alternativ medicin for hundrede år siden – som nu giver vore dygtige detektorfolk fund fra marken. Og så er der som i de tidligere årgange beretninger fra museumsforeningerne om deres aktiviteter og en oversigtsartikel om årets arkæologiske udgravninger.

Som altid kommer vi langt omkring – selvom vi holder os inden for de to kommuners grænser. Men der er meget historie her i Vestjylland. Og vi bliver ved med at finde nyt om den.

God læselyst

Kim Clausen og Claus Kjeld Jensen

● Lokalteter omtalt i de enkelte artikler

☞ Museer og udstillingssteder

● Arkæologiske udgravninger

Indhold

- 6** Museumsforeningernes årsberetninger
- 16** Årets gang i ArkVest
Af Lene B. Frandsen & Poul K. Jørgensen
- 18** Lyngsmose Nord
Af Palle Eriksen, Torben Egeberg & Per Ole Rindel
- 24** Huller i jorden
Af Henriette Lyngstrøm
- 35** Ringkøbings middelalderlige byprivilegier
Af Anders Bøgh
- 44** Rakkerpakket i Ringkøbing Amt
Af Caroline Larsen
- 50** Fra Torvet til havnen
Af Christian Ringskou
- 62** "Ja, saadan kan man jo blive ved at mindes"
Af Helen Borg
- 74** Købmand Christian Fabricius Hansen
Af Christian Ringskou
- 87** Fra Strøget til Skallingen
Af Daniel Henschen
- 96** Volta, Galvani, strøm i døde frøer og en kvaksalver fra Frederiksberg
Af Lars Chr. Bentsen
- 100** Blandt sovjetiske krigsfanger og flygtninge i Blåvandlejren
Af Harald H. Jepsen
- 125** At skabe orden i kaos
Af John V. Jensen
- 149** Forsvinde fra mands minde
Af John V. Jensen
- 158** Tarm Stole- og Møbelfabrik i over 100 år
Af Christian Lind Thomsen
- 169** På feltøvelse i Naturens Rige
Af Bodil Selmer, Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet
- 203** Naturens Rige
Af Lisbeth Lunde Lauridsen
- 206** Genstande på et museum
Af Holger Grumme Nielsen
- 211** Punktum, punktum, komma, streg
Af Pernille Ø. Sørensen & Anja Høegh
- 218** Årets udgravninger
Af arkæologerne i ArkVest
- 238** Tidstavle
- 239** Retteblad

Tarm Stole- og Møbelfabrik i over 100 år

Af Christian Lind Thomsen

Med lukningen af Tarm Stole- og Møbelfabrik mistede Tarm et af sine vartegn og en af byens store arbejdspladser. Historien om Tarm Stole- og Møbelfabrik er, ligesom mange andre virksomheders, en historie om op- og nedture.¹

Fabrikken, der eksisterede i mere end 100 år, gennemgik flere stadier. Frem til Anden Verdenskrig beskæftigede fabrikken ufaglærte arbejdere, og hvis man som borger i Tarm eller i lokalområdet manglede penge, kunne man

Grundlægger og ejer Mads Henriksen som nr. tre fra venstre af de siddende på forreste række sammen med fabrikkens arbejdere. Ca 1920.

komme ind og tjene nogle på fabrikken. Dette gjorde sig gældende til efter besættelsen, hvor fabrikken blev opkøbt af FDB, fik ny adresse i byen og blev genopbygget fra grunden. Den nye fabrik var startskuddet til en ny periode, hvor man ville have faglærte ansatte, og hvor møblerne blev kendte og populære i det meste af verden.² Historien handler også om et tæt samarbejde mellem fabrikken og FDB Møbler, som fortsatte, indtil FDB solgte fabrikken.

Det første spadestik

Fabrikken blev grundlagt i 1896 af Mads Henriksen, som kom fra Skjern. Han var uddannet bygnings-snedker og var emigreret til USA. Efter nogle år vendte han hjem til Danmark med idéen om at starte en stolefabrik i Tarm. I USA havde han fået kontakt med en anden dansker, som senere skulle blive direktør for FDB. Dette bekendtskab blev starten på et samarbejde mellem Tarm Stole- og møbelfabrik og FDB, der skulle vare i over 80 år.³ Mads Henriksen byggede stolefabrikken ved siden af et savværk, som lå på Fabriksvej, i dag Torvegade. Dette savværk var ejet af vennen Mads Madsen. På Savværket var der en dampmaskine, som var stærkt nok til at holde begge virksomheder kørende. Efter en brand i 1904 valgte man at adskille de to fabrikker, men helt adskilt var de dog alligevel ikke, idet der stadig var en lille passage i mellem dem. Mads Madsens dampmaskine blev nemlig stadig brugt på stolefabrikken. Savværkets hovedaksel var under loftet, og derfra gik den tværs over til stolefabrikken.

Frederik Lerche overtager Stolefabrikken

I 1921 døde Mads Henriksen. Det blev starten på nogle turbulente år for fabrikken.⁴ Den kom på flere forskellige hænder, men alle havde dog det tilfælles, at de var en del af Henriksen-familien. I 1927 overtog Frederik Lerche, som var svigersøn til Mads Henriksen, styringen af fabrikken. Frederik Lerche var selv opvokset i Tarm. Da

han overtog fabrikken, havde den økonomiske vanskeligheder, men Lerche kunne let finde støtte i Tarm blandt indbyggerne, som ville beholde arbejdspladserne i byen. Der var desuden også fremgang at spore. Prisen gik fra 2,85 til 4,5 kr. pr. stol. Man forsøgte sig også med at lave andre møbler. I 1927 lavede fabrikken 12.965 stole og 480 andre møbler, i 1930 producerede den 15.735 stole og 1438 andre møbler, og i 1934 blev der lavet 12.595 stole og 2.159 møbler, mens prisen på stole var gået yderligere op fra 4,5 til 8,25 kr.

Frederik Lerche bliver beskrevet som en hård chef, der kæmpede mod fagforeningerne. Alle de ansatte fik minimumsløn eller akkord og blev underbetalt. En tidligere ansat på stolefabrikken, Rikard Jensen, fortæller, at han fik 1,10 kr. i timen, da han startede på fabrikken, hvorimod han, i sin tid som maskinsnedker i Århus, fik 1,25 kr. i timen. Værst gik det ud over snedkerne og dem, der lavede pindestole, som ofte havde akkordarbejde. De, der lavede maskinarbejde, fik timeløn. De, som havde akkord, måtte ofte arbejde mange timer som Kristian Knudsen, der arbejdede med sæder.

... der skulle slæbe alle planker ind, korte dem af i længden og stable dem. Han lavede gerne 300 sæder af gangen. Han skulle bære det hele, – der var ikke meget, der dengang blev kørt. Senere skulle han bære dem hen til afretteren for at høvle kanter. Tre stykker træ skulle limes sammen, hølves på begge sider. Til slut skulle de svejfes runde, og endelige skulle han bære sæderne hen til drejeren. Alt det fik han seks øre stykket for. ... Han havde en lang arbejdsdag, næsten ingen middagspause, og han blev ved med at lime til langt ud på aftenen – til limen stivnede.⁵

Fagforeningen gør sit indtog i Tarm

Da fagforeningerne prøvede at komme ind på fabrikken i 1935 for at lave en aftale med Lerche, fik de nej til en overenskomst. Hertil svarede fagforeningen igen ved at lave overenskomst med A.C. Jensen på Skjernvej, som dermed blev den første virksomhed i Tarm til at få overenskomst.

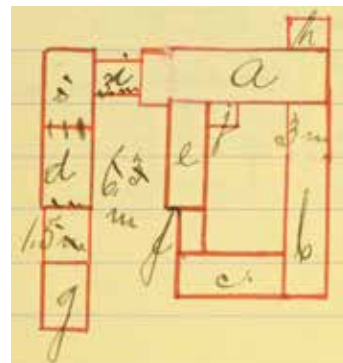
Da de vendte tilbage med nyheden om dette, gik Lerche rundt til alle sine ansatte og fik dem til at skrive under på, at de var tilfredse, og var de ikke det, kunne de blive fyret. Alle skrev under. Lerche kunne derefter fortælle fagforeningen, at de ansatte ikke behøvede en overenskomst, da de alle var tilfredse. Fagforeningens modsvar var, at de så ville tage til FDB for at få en snak om forholdene på fabrikken, og FDB stod på daværende tidspunkt for næsten alt salg af fabrikkens møbler. Efter denne besked fra fagforeningen gav Lerche sig, mens han samtidig selv meldte sig ind i arbejdsgiverforeningen.⁶ I begyndelsen af Anden Verdenskrig gik Lerche med til, at de ansatte fik fem øre mere i timen, idet sukkerpriserne var steget, men han var dog ikke tilfreds. Da priserne i april 1940 var gået op igen, var kravet, at alle ansatte skulle have 10 øre mere i timen, men denne gang sagde Lerche nej og fyrede alle på fabrikken den 1. maj 1940. De ansatte var først tilbage i august.⁷

Frederik Lerches bløde side

Selvom Lerche kunne være hård ved fagforeningen, hjalp han sine ansatte. Rikard Jensen fortæller, at han fik blindtarmsbetændelse, hvilket betød, at han ikke kunne arbejde i fire uger, og på daværende tidspunkt var der ingen hjælp at få. Men Lerche mødte Rikard Jensens kone og tog hende med hen på fabrikkens kontor, hvor han gav familien 20 kr. ugentligt.⁸

Efter Frederik Lerches død

Frederik Lerche døde i 1943, og hans kone, Karen Lerche, og sønnen, Børge Lerche, overtog ledelsen af fabrikken. Børge Lerche var selv udlært snedker og tegner. Han stod for produktion, mens Karen Lerche tog sig af administration. Efter Frederik Lerches død blev samarbejdet mellem FDB og fabrikken tættere og tættere. Fabrikken startede ikke nogen form for ny produktion, inden man havde talt med FDB's nye møbelsektion.

Layout af stolefabrikken, som den stod indtil 1944. Tegningen er muligvis lavet, efter at noget af fabrikken er brændt ned pga. flere brande i 1944. Bygningerne fra a til j: afretning, værksted, lager, værksted, kedel i maskinhus, skorsten, værksted, værksted, gang og lakeringsværksted.

De tre brande på stolefabrikken

I oktober 1944 blev fabrikken udsat for tre brande i løbet af en måned. Den første fandt sted den 9. oktober, da Mads Madsens savværk brændte. Branden var ved at få fat på stolefabrikkens tag og vinduer, men brandfolkene nåede at redde fabrikken. Savværket var ikke så heldig, da det brændte ned til grunden. Ingen af de ansatte havde opholdt sig på savværket siden lørdag den 7. oktober, men vidner hævdede at have set lys fra savværket kl. 23 aftenen før branden. Branden skulle være startet omkring kl. 7 den 9. oktober.

Den anden brand startede omkring kl. 20.30 den 11. oktober. De efterfølgende undersøgelser tyder på, at dette var en påsat brand, da man ifølge avisen fandt et bål inde på fabrikken.⁹ Mange af maskinerne blev reddet, og det samme blev næsten alle færdigbyggede møbler. Ligeledes blev meget tømmer reddet. Selvom fabrikken brændte ned, stod afdelinger som samleværkstedet, færdiglageret og råvarelageret stadig tilbage, da de ikke var bygget sammen med resten af fabrikken. Man startede derfor efterfølgende en nødproduktion i et hus i Tarm.

Foto fra ca. 1947, hvor man er gået i gang med at genopbygge fabrikken.

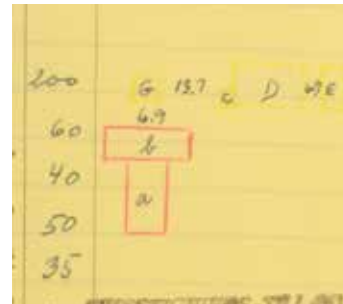
Den 31. oktober var der endnu en brand, som for-tærede det meste af, hvad der var tilbage af fabrikken. Ringkjøbing Amts Dagblad skriver, at ilden startede omkring kl. 18 den 30. oktober, og at den begyndte inde i fabrikkenes trælager, hvor man havde træuld. Ifølge avisen var også denne brand påsat. Fabrikkenes samlede trælager brændte ned, og mange møbler blev beskadigede.

Hvem stod bag brandene?

Årsagerne til brandene er aldrig blevet opklaret, og der verserer flere historier om, hvem der startede dem. Den første teori er, at tyskerne stod bag. Wegner Fievé, som selv var modstandsmand i Tarm, forklarer, at mestersvend og senere cheftegner på FDB tegnestuer Poul Volther og Børge Lerche lavede et skjulested til våben for deres modstandsgruppe, ligesom fabrikkenes skjulested også fungerede som træningssted for våbenbrug. At der var et skjulested for våben på fabrikken, bekræftes af Peter Knudsen, som fortæller, at Poul Volther var i gang med at lave et "grisetrug", og var blevet set af de ansatte. Der blev spurgt, hvad han lavede, og hertil svarede han et grisetrug,

og så blev der ikke snakket mere om dette emne, men der skulle angiveligt have været skjult en maskinpistol. Peter Knudsen forklarer også, at det efter den tredje brand var heldigt, at fabrikken havde en bygning tilbage, den var nemlig depot og tilholdssted for modstandsbevægelsen i Tarm. Noget kunne tyde på, at tyskerne vidste, hvem der var med i modstandsbevægelsen, og dette gav tyskerne et grundlag for at ødelægge fabrikken, da de også havde en mistanke om, at der var våben på fabrikken. Med branden ville våbnene blive ødelagt, og dette ville svække modstandsbevægelsen i Tarm.

Peter Knudsen, som var fabrikkenes bogholder, hævdede bagefter, at den tyske overgendarm fra Skjern måtte have været på fabrikkenes kontor da branden blev opdaget, idet Knudsen nåede hen til fabrikken på blot fem minutter, og da var overgendarmen der allerede. En tysk soldat skulle også have prøvet at ødelægge mange af fabrikkenes råvarer, mens resten af tyskerne var tilskuere til branden.¹⁰ Men hvilken grund havde tyskerne til at sætte Stolefabrikken i brand? Kan de have fået den tanke, at såfremt de satte ild til fabrikken, som de mistænkte for at blive brugt af modstandsbevægelsen i området, så ville dette svække modstanden? Man kan kun undre sig over, hvad de egentligt ville med branden.

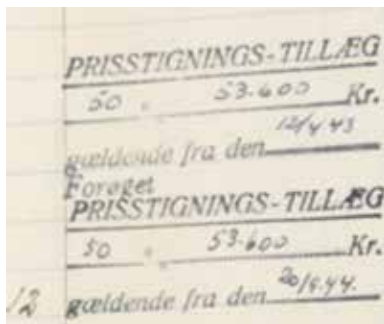

Layout af fabrikken, efter at den blev opkøbt af FDB. Bygninger fra A til G: værksted og kontor, fyrrum m.m., savværk, trælager, trælager, trælager, brænding og tørrerum.

”Bygninger med Maskiner er forsikret i Landbygningernes alm. Brandforsikring for 214,400 Kr. og Varelageret i ”Danmark” for 154,000 Kr. Begge Forsikringer var for ca. 14 Dage siden forhøjet”.¹¹ Dette var ordene i Ringkjøbing Amts Dagblad dagen efter anden brand.

Forsikringsprotokollen for Egvad Kommune bekræfter. Den viser, at forsikringssummen på fabrikken blev hævet med 53.600 kr. to gange: den 12. april 1943 og igen den 20. september 1944.¹² Den 20. september 1944 er især interessant, for det er kun ca. to uger inden den første brand på Mads Madsens savværk. Stolefabrikkens forsikring var på daværende tidspunktet 214.400 kr. Ifølge den samme artikel i dagbladet skulle fabrikken desuden også have forsikret sit varelager for 154.000 kr., hvilket også var sat op to uger inden den første brand.¹³

Brandene blev efterforsket, men det er aldrig blevet fastslået, hvordan de opstod. Rigsadvokaten henlagde sagerne.¹⁴ Noget tyder på, at alle brandene var påsatte, og at personen eller personerne havde kendskab til fabrikken eller havde undersøgt den inden. Selvom det er svært at vide, hvad der virkelig skete, er det sikkert, at fabrikken fik udbetalt sin forsikring. Ifølge rygter og historier, som er blevet fortalt i Tarm, betalte tyskerne også en krigsskadeerstatning til fabrikken, men dette findes der dog ikke bevis for.

Her ses, at forsikringen blev sat op med 53.600 kr. cirka to uger inden branden.

De ansatte på den nye stolefabrik i 1948.

Fugl Phønix

Efter branden havde man problemer med at få fabrikken genopbygget, da besættelsesmagten skulle give tilladelse til byggeriet. Desuden var materialer svære at få fat på. Fabrikken brugte pengene fra forsikringen, og i foråret 1945 gik bygningen af den nye fabrik i gang på en grund på Stationsvej, som man havde fået anvist af kommunen.¹⁵ Grundens beliggenhed tæt ved stationen var ikke tilfældig, da den ville gøre det lettere for fabrikken at sende varerne af sted med tog. Da forsyningssituationen var vanskelig efter besættelsen, måtte fabrikken hente mursten ind fra hele Jylland. Træ var det også svært at få fingre i, så Børge Lerche, Poul Volther og N.P. Jensen, der var fabrikkens værkfører, måtte selv fælde nogle træer til tømmer.

Genopbygningen af fabrikken kostede mere, end Lerche-familien kunne klare. Træ til at lave møbler med var dyrere og ofte i dårlig kvalitet, mens maskiner til fabrikken heller ikke var lette at finde. En af de ansatte, Rikard Jensen, fortæller, at han mødte hotelejer Jørgensen, som var ven af Lerche-familien. De talte om familiens økonomiske situation, og Jørgensen gjorde det tydeligt, at de slet ingen penge

havde.¹⁶ Den normale samarbejdspartner, FDB, havde dog store planer for fremtiden. Derfor købte de fabrikken.¹⁷

FDB tager over

Opbygningen af den nye fabrik og salget til FDB markerede et nyt kapitel i fabrikkens historie. Væk var de ufaglærte ansatte. Den 1. januar 1946 søgte man efter snedkere og maskinsnedkere i 32 forskellige dagblade.¹⁸ En af disse faglærte arbejdere var Poul Erik Jensens far, Johannes Jensen, som kom fra Fyn. Poul Erik og faderen cyklede fra Fyn til Tarm i sommeren 1946, og de blev begge ansat på

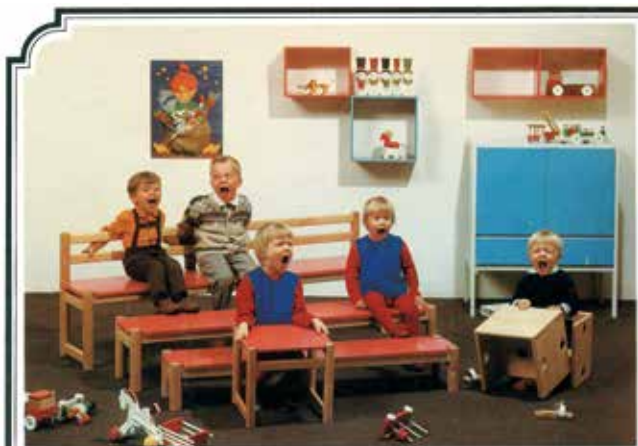
fabrikken. Faderen blev ansat i august, og Poul Erik Jensen blev efterfølgende ansat som arbejdsdreng i november. Han forblev ansat på fabrikken til april 1992.¹⁹ Den 1. januar 1947 var fabrikken klar, og fem dage senere blev det aftalt, at FDB købte den. Børge Jensen blev ansat som driftsleder, og den 27. april overtog FDB officielt kontrollen. Børge Jensen kendte sit træ, og bliver beskrevet som en god håndværker: "Han mestrede alt træarbejde i såvel teori som praksis og elskede – ja kunne slet ikke lade være med at give sine erfaringer videre"²⁰ Rikard Jensen beskriver ham derudover som en dygtig håndværker, der dog manglede nogle administrationsfærdigheder.

Billedet er taget i 1950'erne og viser fabrikken efter genopbygningen i 1947. Billedet viser fabrikken set fra vest.

Nye tider med FDB

Starten på FDB-tiden bliver beskrevet af Rikard Jensen som god. En personaleforening arrangerede ture ud til forskellige byer i Danmark, og det var ofte med besøg på FDB's andre virksomheder. Samtidig var der et godt kammeratskab mellem de ansatte. Ifølge Jensen var især 1960'erne gode,

da der her var fuld beskæftigelse og en løn, der steg. Andre ansatte så FDB-tiden som den bedste og roligste, og de ansatte på fabrikken så sig selv som FDB-medarbejdere.²¹ Da FDB overtog fabrikken, steg de ansatte i løn, og de fik desuden to sæt arbejdstøj om året. Der kom også sygelønsordninger, og lønnen blev aftalt mellem FDB og de forskellige fagforbund.²²

Kaikkä JYSKY-kalusteet valmistetaan kotona • alla JYSKY-möbler tillverkas i björk

PINTAKÄSITTELY

Valkokäsit:
Runko suomenleimän, muovileimän, lakimäylä maalailla, värät juonimen (30V) tai kromen (30V). Kromityyt päällystetty kromausilla, värät: pöytäsohvien (10-12) tai sohvanneen (10-4).

Erilliskäsit:
Rappakäsit, sopimusten mukaan.

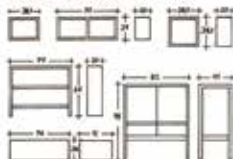
YTBEHANDLING

Standardfärgar:
Stommen måttfärgad, plastbehandling lättnads möbels i HPL (30V) eller i laker (30V). Standardfärgerna beställas med Socolum i HPL (10-12) eller bild-grätt (10-4).

Specialfärgar:
Färgbest. enligt överenskommen metod.

TÄYDENNYKSOSAT: KOMPLETTERINGSDELAR:

Valkokäsit Oyn Kymppi-kaivan koulutet kalusteet: esim. kaappi 712, neliakko 812 sekä hyllyt 410, 411, 412 ja 414.
Jysky- ja Kymppi-kalusteet valmistetaan: VAKKO-PUKU OY, Ahjoakatu 4, Lemi.
Jysky-pöytäsohvat valmistetaan: SOK Vuajakokkitoimisto, Naantalahden, Vuajakokki.
Tilä Kymppi-kaivan, joka sijaitsee ar. Vakkolapu Oy:n: esim. kaappi 712, neliakko 812 sekä hyllyt 410, 411, 412 ja 414.
Möbelsfärgerna Jysky och Kymppi sällverkas av: VAKKO-PUKU OY, Ahjoakatu 4, Lemi.
Jysky-dagbäddarna sällverkas av: SOK Vuajakokkitoimisto, Naantalahden, Vuajakokki.

SOK • TARJOUSKESKUS
Vöhringstagen 7 • Helsinki 10 • puh. 550 611 028 ja 428

SOK OFFERTCENTRALEN
Vöhringstagen 7 • Helsingfors 10 • tel. 550 611 028 och 428

Reklame fra Jysk Finland med stofabrikkenes møbler.

Startproblemer

I starten, efter FDB opkøbte fabrikken, var der problemer i forbindelse med at få fastlagt en klar strategi for, hvem der skulle satses på som kunder. FDB prøvede at henvende sig til det amerikanske marked og forsøgte de faste kunder i Danmark. Man havde også det problem, at der blev produceret mere end fabrikkenes lager i Tarm kunne klare, og derfor lejede man lokaler hos FDB i Århus. Løsningen blev rationalisering, hvor FDB undersøgte fabrikkenes indsats i et halvt år, hvor man lavede skemaer og tog tid på hver del af produktionen for at optimere driften. Dette var med til at gøre fabrikken mere effektiv, idet maskinerne også begyndte at holde deres indtog.

Folke Pålsson overtager ledelsen

Børge Jensen, som FDB havde ansat som chef, forlod fabrikken i 1950. Folke Pålsson overtog stillingen som leder af fabrikken. Han havde en snedker-, faglærer- og arkitektuddannelse på cv'et. Pålsson var manden, der kunne føre fabrikken ind i 1950'erne og videre. "Han havde sans for det industrielle aspekt. Og det var lige sådan en mand, man stod og havde brug for. Produktionen havde i høj grad brug for en kærlig hånd, der kunne forstå den modernisering, der var så hårdt tiltrængt."²³

Pålsson satte sig det som mål, at produktionen skulle samles i et plan. På FDB's tegnestue var der samtidig også forandring, da Børge Mogensen blev afløst af Poul Volther, hvilket var selv samme Volther, som havde arbejdet på

fabrikken i Tarm. Poul Volther var i de følgende år tegner for mange af fabrikken møbler.

Guldalder

I slutning af 1950'erne gik det godt på fabrikken. I 1957 taler man om en fremgang på 31 % og en omsætning på 2,5 millioner kr., og Pålsson lovede FDB en omsætning på 3 millioner året efter. I 1961 skulle den årlige omsætning være på 5,6 millioner.

Folke Pålsson var driftsleder på fabrikken 1950-1980.

Her ses fabrikken i 1967 efter den tredje udbygning.

Men fabrikkens produktionskapacitet kunne slet ikke følge med tallene, og man måtte derfor udvide maskinværkstedet.²⁴ Fabrikken fik en ny samarbejdspartner i Nordisk Andels Export, også kaldet NAE, da fabrikken producerede flere møbler, end FDB kunne sælge. NAE hjalp på det amerikanske marked, idet samarbejdspartneren SCAN hurtigt gjorde salget af J77 stole i USA til fabrikken største marked.²⁵ Fabrikken var begyndt at vise sig ved møbelmesser i Danmark, og FDB åbnede møbelforretninger i Århus og København, men også i udlandet, hvilket førte til interesse fra lande som USA, Sovjetunionen og England. Møbler, der virkelig hjalp på succesen, var blandt andet stolene J77 af Folke Pålsson og J46 Poul Volther, som henholdsvis har solgt omtrent 812.000 og 850.000 eksemplarer.²⁶ For at sikre sig, at fabrikken møbler levede op til den højeste kvalitet, meldte man sig desuden ind i Danish Furniture Control. Fabrikken fortsatte den gode kurs med en omsætning og et overskud, som altid var opadgående, og for at man kunne følge med efterspørgslen, havde man udvidet fabrikken i 1957-1958, 1962, 1967 og i 1973-1974.

En ansat er i gang med at lave huller til en af fabrikkens mange pindestole.

En maler i gang med at male en af fabrikkens berømte J46-stole.

En medarbejder i gang med at montere ryglæn på en J77 eller J46.

Nedgang og konkurrence fra Østeuropa

Selvom fabrikken økonomisk var opadgående, begyndte kurven dog at flade ud. Fabrikkens varemærke, pindestole, begyndte at få konkurrence fra Sovjetunionen, som kunne producere dem meget billigere end stolefabrikken i Tarm. Danske forretninger, endda FDB selv, begyndte derfor at handle med de billigere stole. Pindestole udgjorde 50 % af fabrikkens samlede produktion, og i 1975 var fabrikkens regnskab negativt for første gang i Pålssons 25 år som chef. Fabrikken forsøgte sig med en ny møbelserie kaldet Skibs-Eg-Serien, som dog aldrig fik den succes, man håbede. Nedgangen førte til, at fabrikken måtte afskedige medarbejdere, og resten af de ansatte blev sat til en tredages arbejdsuge i perioder. FDB havde, ifølge Pålsson, besluttet sig for, først efter pres fra Pålsson selv og senere NAE, at fabrikken kunne sælge møbler til både Danmark og udlandet, hvilket langsomt førte den tilbage. I 1979 fik Pålsson dog at vide af FDB, at man enten ville sælge fabrikken, eller

lukke den helt ned. Efter FDB's beslutning fik de ansatte alle en økonomisk kompensation, og de, der havde arbejdet i lang tid på fabrikken, fik et års lønudbetaling.

Ny ejer

Pålsson ledte efter en køber for at redde fabrikken, og det lykkedes, idet man fandt thailænderen Yindee Changtrakul, som købte fabrikken den 26. marts 1980. Aftalen indebar, at fabrikken stadig skulle levere møbler til FDB i fem år, mens NAE tog sig af salget af fabrikkens møbler til eksport. Overtagelsen gik dog ikke godt. Man satsede på det amerikanske marked, og da dollaren faldt, ville Yindee Changtrakul have, at man brugte teak i stedet for bøgetræ, hvilket betød, at fabrikkens traditionelle møbler ikke fik samme betydning som tidligere. Planen var desuden, at arbejderne på fabrikken bare skulle samle, hvad de fik fra Thailand, men delene passede ofte ikke sammen. Man begyndte derfor at

opbygge gæld, og Knud Svinding, som havde samarbejdet med fabrikken, valgte at købe den af Changtrakul.

Ny ejerkræds

Fabrikken var nu ejet af en fond i samarbejde med Tarm Bank og Skjern Bank. Ydermere var samarbejdet med NAE stadig godt. De solgte 70 % af fabrikkens møbler. I jagten på at sikre kapital blev fabrikken efterfølgende opkøbt af Ib Berg Nielsen og Arne Kvist, som købte Knud Svinding Fondens aktier og dannede en ny aktionærkræds frem til 1991. NAE ville have klassikerne, som solgte godt, men fabrikken prøvede også at udvikle nye møbler, som dog fik en blandet modtagelse. Fabrikken gennemgik samtidig en rationaliseringsproces. De ansatte gik fra at være 72 til 35, men dette var nødvendigt for stolefabrikken, da man kæmpede med et underskud på omkring en million kr. Arne Kvist fik langsomt en større og større rolle og gik fra et job som konsulent til administrerende direktør. Fabrikken startede samarbejde med Skandi-Form og IKEA, men man mistede NAE.

Arne Kvist

Deres faste samarbejdspartner i USA, SCAN, krakkede nemlig, og det efterlod NAE i en svag position, hvilket blev udnyttet af Arne Kvist, der opkøbte dem udenom fabrikken. Arne Kvist købte også Berg Niensens, Knud Svinding og Skjern Banks aktier og stod som hovedaktionær i fabrikken i 1991. Aktierne blev senere overtaget af Arne Kvists sønner, Michael og Søren, som blev hovedaktionærer i fabrikken gennem deres virksomhed M. & S/K. I 1993 købte man rettigheder for møbler fra Boltinge Stolefabrik. På samme tidspunkt så fabrikkens nye strategi om at blive underleverandører ud til at virke, især samarbejdet med IKEA, fik omsætningen til at stige med et tocifret millionbeløb, og man forsøgte nu også at komme ind på det tyske marked.

Eftertiden for Tarm Stole- og Møbelfabrik

Tarm Stolefabriks historie sluttede i 2008, da Kvist Industries flyttede fabrikken til Årre ved Varde. Alle de ansatte blev tilbudt job i Årre. Virksomheden Vest-Fiber brugte herefter fabriksbygningerne, men efter tyveri m.m. valgte man at rive dem ned.

Den betydning, som fabrikken havde i Tarm, kan næsten ikke overdrives. Den har været én af byens stoltheder i længere tid og sikrede mange i byen et fast arbejde. Fabrikken havde ligeledes stor betydning for FDB. Hvis man kigger på FDB, finder man i deres top ti over mest solgte stole, tre stole lavet på stolefabrikken i Tarm.²⁷ To af disse stole, J46 og J77, er blevet solgt i mere end 1.600.000 eksemplarer. De fleste, især i Danmark, har på et tidspunkt siddet på en af disse stole. Udover stole har stolefabrikken produceret andre møbler, som også lever videre, blandt

- en **NY** stjerne ...

- det er ikke pigen - men **STOLEN** De skal se på!

Reklame for kontorstol.

andet Wegners gyngestole, og Mogensens Shakerbord. Mange af de gamle møbler fra Tarm Stolefabrik, sælges stadig den dag i dag, takket være retrobølgen. De bliver bare lavet på andre fabrikker.²⁸

At stolefabrikken produkter stadig er aktuelle, kunne ses, da Coop i 2014 fremstillede en ny serie af de gamle møbler. Der blev produceret 10.000 stk., og de blev revet væk på to uger. Historien om Tarm Stole- og Møbelfabrik er historien om en fabrik i Tarm, som solgte og producerede møbler til hele verden.

Christian Lind Thomsen kan kontaktes på clth13@student.aau.dk

Noter

1. Peter Knudsen: *Tarm Stole- og Møbelfabrik F.D.B.s møbelfabrik*. Tarm 1972, s. 12.
2. Knudsen, s. 22; 43; 49.
3. P.J. Pedersen: *Tarm by. I: Jyske byer og deres mænd* Bind II. Brønshøj 1918, s. 52; Leif Fabricius: *Tarm Stole- og Møbelfabrik gennem 100 år*. Esbjerg 1996, s. 8.
4. Knudsen, s. 26-28.
5. *Liv og Levned – folk i Egvad kommune fortæller* (Liv og Levned), LO Egvad, udg. Tarm 1996, s. 122.
6. *Liv og Levned*, s. 122.
7. *Liv og Levned*, s. 120.
8. *Liv og Levned*, s. 119-120.
9. *Ringkjøbing Amts Dagblad* 9.10.1944; 12.10.1944; 1.11.1944.

10. Inger Hansen: *Besat og befriet – et stykke Tarm historie*. Tarm 2005, s. 55-56; 68; Knudsen, s. 38-43.
11. *Ringkjøbing Amts Dagblad* 12.10.1944.
12. Ringkjøbing Amt, Nørre Herred, Egvad Sogn, branddirektorat landbygning 1872-1976 Tarm og Skjern og forsikringsprotokol. Forsikringsprotokol for Nørre Horne herred BRL-31. Rigsarkivet.
13. Ringkjøbing Amt, Nørre Herred, Egvad Sogn, branddirektorat landbygning 1872-1976 Tarm og Skjern og forsikringsprotokol. Forsikringsprotokol for Nørre Horne herred BRL-31. Rigsarkivet.
14. Hansen, s. 57.
15. Fabricius, s. 26.
16. *Liv og Levned*, s. 125.
17. Fabricius, s. 29.
18. Knudsen, s. 43.
19. Fabricius, s. 27-28.
20. Fabricius, s. 30.
21. Fabricius, s. 29; *Liv og Levned*, s. 125.
22. *Liv og Levned*, s. 123-124.
23. Fabricius, s. 38.
24. Fabricius, s. 45-46.
25. Fabricius, s. 50.
26. Per H. Hansen: *En lys og lykkelig fremtid – historien om FDB møbler*. København 2014, s. 120; Fabricius, s. 46.
27. Knudsen, s. 12.
28. Coop på vej med flere FDB-møbler https://www.retailnews.dk/article/view/121432/coop_pa_vej_med_flere_fdbmobler#Tilgaaet 6.

Fabrikken under nedrivning
den 6. oktober 2016.